

# TARANCI

AYLIK SANAT VE KÜLTÜR DERGİSİ  
YIL: 1, SAYI: 2 FİATİ 100 KURUŞ  
15 NİSAN 1967



(Kaya Özsegin)

# DİYARBAKIR KALESİ

ŞEVKET BAYSANOĞLU

DİYARBAKIR Kalesi, Karaca-  
dağ'dan Dicle'ye değin uzanan ge-  
niş bazalt plâtosunun doğu kenarın-  
da, Dicle vadisinden takriben yüz  
metre kadar yükseklikte ve açıkca  
belli olan nehir kavsinin tepesinde,  
hissolunacak şekilde utkı bir alan  
üzerinde kurulmuştur.

Dicle ile bu düzlük arasında ze-  
min, doğu ve güneydoğuya doğru  
sarp, kayalık bir silsile halindedir.  
Güneyde ise tatlı bir meyille alça-  
lık Plâtoyu güneybatıdan «Ben-u-  
sen» denen az derinlikte bir sel çu-  
kuru yarar. Batı ve kuzeyde ise, ba-  
zaltlı arazide hafif bir meyil var-  
dır. Bu genel şartlar, doğu ve gü-  
neydoğuda kayalık bir korniş ke-  
narında kurulmuş bulunan ve şeh-  
ri baştan başa kuşatan surların şek-  
lini tayin etmiştir.

Şehrin ne zaman kurulduğu bi-  
linmiyor. Ancak, şehrin doğusunu  
sınırlandıran ve Dicle yatağından  
yüz metre kadar yükseklikte bulu-  
nan «Fis Kayası» isimli sarp kaya-  
lığın iç-kale kesiminin, ilk yerleş-  
me yeri olarak nüveyi teşkil eyledi-  
ği ve küçük çapta bir kalenin bu-  
rada, daha **Hurler** zamanında (M.Ö.  
3000) kurulduğu sanılmaktadır.  
Şehrimize bu suralarda **Amidi** den-  
diği de Asur kitabelerden anlaşılı-



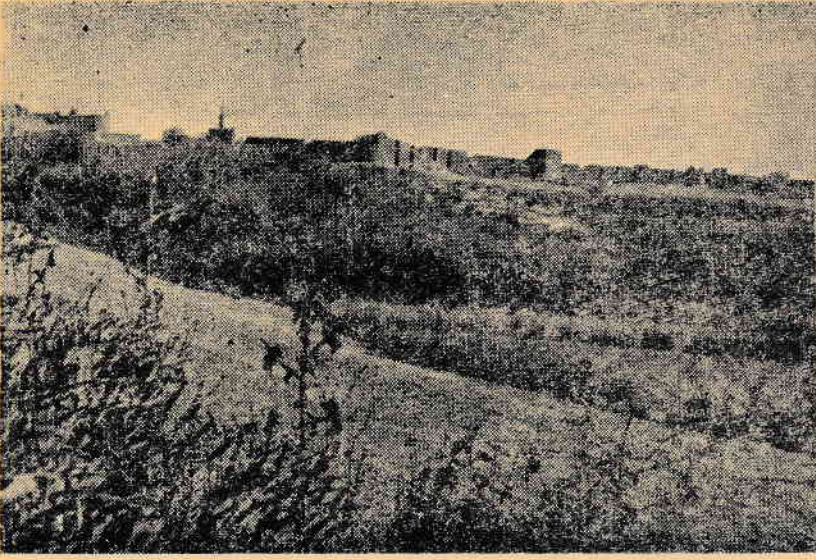
Diyarbakir Kalesinin batı kesiminden bir görünüş

yor<sup>(1)</sup>. 349 yılında, Roma İmparato-  
ru **II. Constantius** zamanında şeh-  
rin etrafı surlarla çevrili ve süre-  
kli saldırılarla zedelenen kalesi ye-  
niden tamir ve tahkim edilerek sa-  
vunma gücü artırıldı. Bu impara-  
tor, şehre **Augusta** adını verdi<sup>(2)</sup>.  
Bu isim, kısa bir süre için kullanıl-  
dı. Sonra şehre **Amida** dendi. Sa-  
sanlı hükümdarı **II. Şahpur** 359 yı-  
lında Diyarbakir kalesini kuşatır-  
ken burada bulunan ünlü tarihçi  
**Ammianus Marcellinus**'a göre şeh-  
rin o zamanki nüfusu 20 bin ka-  
dardı<sup>(3)</sup>. İmparator **II. Constantius**  
(**Konstans**)'ın inşa ettirdiği surlar,

(1) Asur hükümdarlarından **I. Adad Nirari** (1336-1305) çağından kalma bir kılıç kabzasındaki çivi yazılı **Amidi** ismi, aynı zamanda M.Ö. 800, 762, 726, ve 705 tarihli A-surlu valilerin isimlerini bildiren belgelerde de geçer. Bu adın **Hurler**lerden kaldığı sanılmaktadır. **Amida**, **Amid**, **Kara-Amid** isimleri hep bu ilk adtan gelmedir.

(2) **A. Gabriel**, «Voyage Arcéo-  
lojique dans la Targuie Orientale»,  
I. s. 87 Vd.

(3) **Ammianus Marcellinus**,  
XVIII, 9, 1.



Diyarbakır Kalesi'nin güneydoğu bölümü

şimdiki surun doğu, yani Mardin - Kapısı'ndan Yeni-kapı'ya ve buradan Dağ-kapısı'na kadar uzayan kısımdır. Eski surun batı parçası ise tahminen bugünkü Gazi Caddesi'nin yerine taşıyordu.

363 yılında yılında Roma İmparatoru **Julyanus Apostatus**, Sasanlılarla yaptığı bir savaşta öldürüldü. Muhafız komutanı **Jovianus** orduca imparator ilan edildi. Yeni imparator, Sasanlı hükümdarı **II. Şahpur**'la barış anlaşması yaptı. Tarihte «Uğursuz Jovianus Barışı» diye adlandırılan bu anlaşmaya göre, Nisipis (Nusaybin) ve birçok kaleler Sasanlılara bırakıldı. Diyarbakır ve çevresi Romalılarda kaldı. Bunun üzerine Nisibis'in hristiyan halkı, ateşe tapan farslar idaresinde yaşamak istemediklerinden, kırk bin kadarı göç ederek Diyarbakır (Amida)'a gelerek kalenin batı kesimindeki kale dışı düzlükte iskân edildiler. 367-375 yılları arasında şehrin batı surları yıktırılarak bugünkü Dağ-kapısından Urfa kapısına ve oradan Mardin kapısına giden sur kısmı inşa edilmek suretiyle Nisi-

bis halkı da kale içine alınmış oldu. Böylece son şeklini alan Diyarbakır Kalesi, şehre egemen olan devletler tarafından tamir ve tahkim edile edile esas şekli bozulmadan günümüze kadar ulaşmıştır.

Genel görünüşü ile bir «Kalkan bahçı» nı andıran kale, «Dış-kale» ve «İç-kale» olarak ikiye ayrılır.

Çeşitli çağlarda onatılmış 82 burçlu «Dış-kale» surlarının uzunluğu beş kilometreyi aşar. Bu surların kuşattığı alan, doğudan batıya 1700, kuzeyden güneye 1300 metreyi bulur. Surların yüksekliği bugünkü haliyle 10-12 metre ve duvar kalınlığı 3-5 metre arasında değişmektedir. Dış-kale'nin dört yöne açılan dört önemli kapısı vardır. Kuzeyde Harput Kapısı (halen Dağ-kapısı) batıda Urfa Kapısı (eskiden Rum Kapısı), güneyde Mardin Kapısı (eskiden Tell Kapısı), doğuda Yeni Kapı (veya Dicle Kapısı) bulunur. Kapıların yanındaki burçlarla batı kesimindeki sur burçları daha büyüktür. Ayrıca, surun dirsek yerlerinde sonradan yapılmış üç

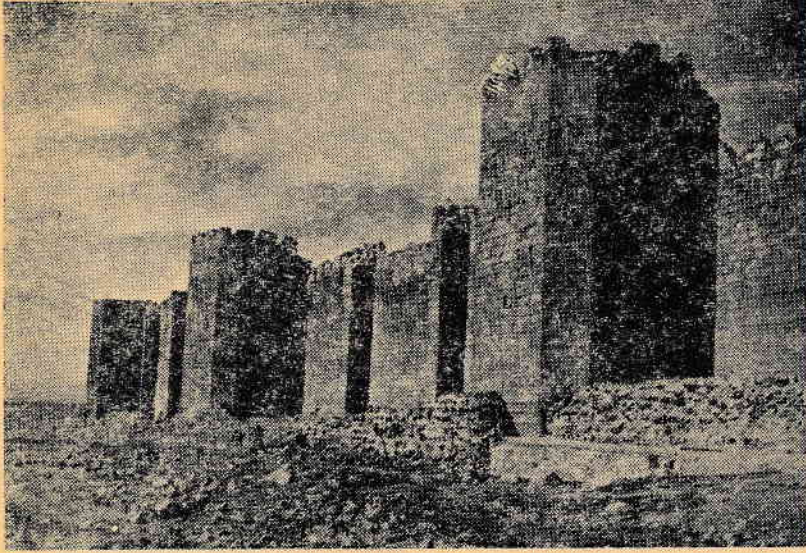
büyük berkitme burcu (Ulu Beden, Yedi Kardeş, Kiçi Burç) mevcuttur.

10 Aralık 1046 tarihinde şehrimize gelen ünlü İran şair ve bilimcilerinden **Nâsır-ı Husrev** Diyarbakır Kalesi'nin o günkü durumu hakkında şu bilgiyi vermektedir:

«Şehir yekpâre bir kayalığın üstünde kurulmuştur. Uzunluğu iki bin adımdır, enliliği de aynıdır. Çevresine kara taştan bir kale duvarı yapılmıştır; yüz batmandan bir batmana, hattâ daha da ağır koca taşları birbiri üstüne istif etmek suretiyle bu kaleyi yapmışlardır. Hissâm yüksekliği yirmi, enliliği on kulaçtır. Her yüz arşında, yarım dairesi seksen arşın tutan bir burç yapılmıştır; mazgalı da aynı taştandır. Şehrin içinden kalenin (surlarının) üstüne çıkmak için birçok yerlerde (burçların iç yüzlerindeki kapı yanlarında sağlı sollu) taş merdivenler vardır. Bu şehrin dört yanında dünyanın dört cihetine açılmış dört kapısı vardır. Kapıların hiçbirisinde tahta yoktur, hepsi demirdendir.»

«Bu surun dışında bir sur daha vardır. O da aynı taştan yapılmıştır. Yüksekliği on arşındır. Bütün kale bedenlerinin üstünde mazgallar vardır. Mazgalın içinde tamamıyla silâhlı bir adamın geçebileceği, durabileceği, kolayca savaşabileceği bir geçit yapılmıştır. Bu dış kalenin de (bugünkü surdan ibaret) İç Kale'nin (kuzey, batı ve güneydeki) kapılarına karşı demir kapıları vardır. İlk kale kapısından girildi mi, ikinci kale kapısına varabilmek için bir müddet iki kale arasındaki aralıktan geçmek gerekir. Bu yolun genişliği onbeş arşındır.»

«Ben dünyanın dört bucağında Arap, Acem, Hind ve Türk memleketlerinde birçok, şehirler ve kaleler gördüm. Fakat yer yüzünde hiç-



Melik Kâmil'in yıktığı dış surların kalıntıları, şehri baştan başa kuşatan surların önünde yer yer görülmektedir.

bir ülkede AMİD şehrinin kalesine benzer bir kale ne gördüm, ne de başka bir yerde bunun gibi gördüm diyeni duydum(\*).

Nâsır-ı Husrev'in bahsettiği dış sur, 1 Ekim 1232 tarihinde kaleyi fetheden Eyyubî hükümdarı **Melik Kâmil** tarafından yıktırılarak taşları esas surun (bugünkü surlar) onarımında kullanılmıştır. Bu dış su-

run temelleri halen de bazı yerlerde gözükmektedir.

İç-kale, surlarla çevrili alanın kuzeydoğu köşesine raslar. Yarım çember biçimindeki bir surla çevrilidir. Burada bir yığma tepe vardır ki buna «**Vıran Kale**» deniyor. Bu kısmın, şehrin ilk tahkimatına tekabül ettiği ve şehir surlarla çevrilince buranın İç-kale rolünü oyna-

dığı kabul edilmektedir. Bu kale üzerinde Artuklardan kalma saray temelleri, hamamı ve havuz kalıntıları yapılan bir kazıda bulunmuştur. Havuzdaki altın yıldızlı ve Türk motifli mozaikler görülmeğe değer en eski Türk motifleridir. Ayrıca kazı sırasında çift başlı Artuk kartalını gösteren çok orijinal ve değerli çiniler, zengin keramik çeşitleri elde edilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında İç-kale ikinci bir surla çevrilmiş ve genişletilmiştir. İç-kalenin de dört kapısı vardır: Oğrun Kapı (Dicle'ye açılır), Küpeli Kapısı, Saray Kapısı, Fetih Kapısı.

Gelecek yazımızda Diyarbakır Kalesinin tarihçesinden ve kale üzerindeki kitabelerden bahsedeceğiz.

(4) Nâsır-ı Husrev, «**Sefername**», çeviren : Abdülvahap Tarzi, s. 13-14.

ŞEVKET BEYSANOĞLU'NUN YENİ ESERİ

## Diyarbakır Ağzı

DIYARBAKIR HALKEVİ YAYINLARI

(Çıkıyor)

# CAHİT SITKI

SAHAP SITKI

YÜKSEK dağlardan daha büyük düşer gölgeler  
Cahit. Gölgen, gene öyle, aramızda yaşadığın günler-  
deki gibi büyük, yüce düşüyor. Sen bizi koyup gi-  
deli epeyce oldu.

Seni, yüreklerimizde delikanlılığın o altın sevin-  
ci olduğu günlerde tanıdım. Sen, dişten tırnağa şiir  
kesilmiştin. Şiirden başka hiçbir şey seni duygulan-  
dırmıyor, hemen bulanmaya hazır koyu kadife rengi  
gözlerinde o uçarlı parıltıları yaratmıyordu. Dünyaya  
vergi, yaşamaya değer neyi umursadın şiirden baş-  
ka, bilmiyorum.

Şimdi, anılarımı yokluyorum da, örgülerini anı-  
ların ördüğü o binbir ayrıntı arasında seninle ala-  
kalı olanları düşünüyorum: Ne kadar bambaşka.  
Şiiri tanıdığın günden ölümüne kadar sonsuz geril-  
miş bir tel gibi yaşadın. Kelime tadına vardığın an-  
da da şiirin o yüce, ölümsüz yönünü, seni kuşaklar  
ötesine götürececek olanı düşünmedin, ün senin için  
sağır bir gürültüydü.

Seninle münasebetlerimizde dargınlıklar, kırıncı-  
lıklar, buruk taraflar, belki de anlayışsızlıklar oldu  
ya, yüze gülücülük, ikiyüzlülük, arkadan vurma ol-  
madı. Senin dürüst seciyen, davranışlarındaki apa-  
çıklık, içinden pazarlıklı olmaman, buna izin ver-  
mezdi. Bir yalana göz yummayacak kadar yiğit yara-  
tılmış, özü-sözü bir o az bulunur kişilerdendin.

Yaşaran gözlerime bir bak  
Ben yalan söylemek bilmem.

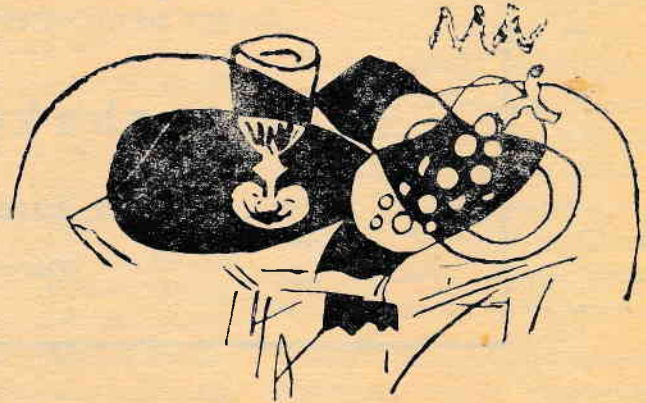
derdin. Sadece mutluluğu tanımak değil, acılara, yok-  
sulluğa, hattâ felâketlere katlanmak da senin yara-  
tılışına fıpatıp uygun düşerdi: Sevince, kazanmaya,  
yitirmeğe, yükselmeğe, alçalmaya hazırdın.

Bir yatakta yattığımız, daracık balkonundan İs-  
tanbul'un sahlep, orospu teni kokan sokağına eği-  
lip başbaşa baktığımız günlerde de; bir parça ikba-  
le, burjuva yaşantısına ermek için çırpınmanın yüzün-  
den beni ihmal ettiğin günlerde de, o odanın sıpsı-  
cacık havasını ben saklamışumdur. O sabah ağlıya-  
cak:

Bu sabah ilk olarak ağladım  
Bekâr odamın penceresinde  
Hani ev bark nerde çoluk çocuk  
Ellerin boş mu gireceksin geceye?

diyecektin. Sen de, ben de doğuştan iyiydik, birbi-  
rimizin kaçınılmaz zaaflarını bilirdik. Hiçbir zaman  
teselsiz bir yük taşımadık.

Seni, aramızdan ayrıldığı zaman Robenson'un o  
issiz adasına emanet etmiştim. Bugün meğer yüre-  
ğimin sıcaklığına, hâfizamın en vefalı, en mert ye-  
rine usul usul gömdüğümü anlıyorum.



Braque : Natürmort

# Şiir Sevgisi ve Sonrası

TALİP APAYDIN

İYİ bir şairin güzel bir şiiri, bazan bir çift dizesi, hattâ yerli yerine oturttuğu bir tek kelimesi insana yaşamayı sevdiren. Yeni bir anlam gelir dünyaya. Önünde ufuklar açılır. Renkler, sesler değişir. Her şey daha anlamlı, daha güzel, daha tatlı olur. Örneğin ben Cahit Sıtkı'nın «Memleket İsterim» adlı şiirini okuduğum günü unutamam.

**Memleket isterim**

**Gök mavî, dal yeşil, tarla sarı olsun**

**Kuşların çiçeklerin diyarı olsun**

**Memleket isterim**

**Ne başta dert, ne gönülde hasret olsun**

**Kardeş kavgasına bir nihayet olsun**

Onyed-Onsekiz yaşlarımda idim, öğrenciydim. Dünya birdenbire güzelleşiverdi. Sanki bir bahar yağmuru yağdı, serin bir sağnak. Dünyanın kirini pasını, içimin sıkıntısını derdini yıkadı temizledi. Buğday yüklü sarı tarlaları, koyu yeşil ağaçlarıyla, cıvı cıvı kuşları ve dertsiz tasasız insanlarıyla mutlu bir dünya başladı. Kin, garaz kalktı. Bütün insanları kardeş gibi görmeye başladım. Tanıdığım tanımadığım, kimi görsem tutup kucaklıyasım geldi. Barışçıl, insancıl bir dünya özlemi doldu içime. Yalnız kendi sıkıntılarım değil, başkalarının sıkıntıları ve dertleri de bitsin istedim. Tek başıma mutlu olamayacağımı anladım.

**Memleket isterim**

**Ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun**

**Kış günü herkesin evi barkı olsun**

**Memleket isterim**

**Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun,**

**Olursa bir şikâyet ölümünden olsun.**

Artık insan insanın kurdu değildi. İnsan insanı sömürmüyor, ezmiyor, insan insana acı çekirtmiyordu. Çok hayvansı, çok iğrenç bir olaydı bu. Kimsenin kimseden farkı yoktu. Herkes çalışıyordu, herkes namusluymuştu. Herkesin karnı toktu, herkesin evi barkı vardı. İnsan insanı aşağılamıyordu. Kimse kimsenin onurunu çiğnemiyordu. Herkes mutluymuştu. Bir dünya ki ölen doyamadan ölüyordu.

Bu şiir giderek tüm benliğimi doldurdu. Dilim-

den düşmez oldu. Yatıp kalkıp okuyordum. Gezerken konuşurken okuyordum. Memleket kelimesi, yaşamak kelimesi, sen-ben kelimesi daha bir zengin, daha bir anlamlı, o zamana kadar hiç düşünmediğim şekilde geniş ve sevgili gelmeğe başlamışlardı. Etkisinden kurtulamıyordum.

Sarıyorum ertesi yıld. Cahit Sıtkı'yla tanıştık. Necati Cumalı da vardı. Birlikte dolaştık. Şiir konuştuk. Bir meyhanede rakı içtik. Bu şiiri kendisine ezberle okudum. Ama nasıl, duya duya okudum. Çok memnun oldu. Gözü yaşardı. Çabuk çabuk «aferrim, afferim...» dedi durdu. Söyliyeceğim bu değil. Söyliyeceğim, şiir sevgisinin insana getirdiği, insana aşladığı güç. İlk gençlikte başlıyor. İnsanı sardıkça sarıyor. Herkes «şiir severim» der. Ama asıl şiir sevgisi o değil. Şiir sevgisi insanı kısıvrak saran, insanı değiştiren, aşka benzer bir tutku. Bütün gençlerin bu tutkuya yakalanmalarını arzu ederim. Dünyaları temelden değişecek. Değer ölçüleri değişecek. Dünya gözlerine daha başka görecek. Daha renkli, daha anlamlı. Daha mutlu. Ve şiirin yüceltici, insanı insan edici gücünden yararlanacaklar. Yalnız şiir değil belki, sanatın bütün dallarında aynı nitelik var. Aynı öldürücü, erdirici özellik var. Müzik, resim, edebiyat... Bunlarla yakın bir ilgi kurmadan, bunlardan tat almadan yetişmek, en azdan acınacak bir kuruluğa düşmek olur. Dünya ile, insanlarla, yurt ve yurttaş sorunlarıyla gerçek bir ilgi kurmak ancak sanatla mümkündür. Şiirle, edebiyatla, resimle, müzikle varılır oraya. Değilse insan bencil kalır. Ego duygusu ezilemez. Katı ve sert olur. İçtenli bir şiir sevgisi, insanı insanlara ve onların dünyasına götürür.

Şiir birdenbire sevilmez. Elbet bir çaba ister. Hele okullarda aşılana eski zevki kırıp, yaşayan şiiri sevebilmek için insanın özel bir çaba harcaması gerekir. Ama başlayınca da bırakılmaz, çorap söktüğü gibi gider.

Ne şiirler var okunacak, bazan ne dizeler? Kitap sayfalarında, dergi yapraklarında okuyucu beklerler. Ama gerçek bir okuyucu bulunca orada durdukları gibi durmazlar. Yeşerirler, insanın benliğine kök salarlar. Bir ağaç gibi hem büyütürler, hem büyürler.

Ne durursunuz gençler?

# Bugünün Sanat Eğitimi Üzerine

ADNAN TURANI

SANAT eğitimi, içinde bulunulan çağın sanatı ile ilgilenir. Bir çağın sanatı, başka çağların sanatından farklı özelliklere sahip ise o çağın kendine özgü sanat anlayışını öğreten bir eğitim sistemine de sahip olması gerekir.

Sanat dünyasının bize sunduğu yapıtları inceleyerek, sanat anlayışlarının her çağda değiştiğini açık olarak görürüz. Sanat anlayışları yalnız çağa göre değil memleketlere, milletlere göre de değişir. Mısır, Hitit, Mezopotamya, Yunan, Roma, Çin, Türk sanatları birbirlerinden çok farklı özellikler gösterdiği gibi, her memleketin her çağdaki sanatı yeni bir dünya görüşü içindedir. Yalnız Fransa'daki resim sanatı, 1850 den sonra çok değişik çehreler göstermiştir. Memleketimizde de durum aynıdır. Yalnız Cumhuriyet devrimizde bile, mimari olsun, resim sanatı olsun aynı görüşte çakılı kalmamıştır. Şeker Ahmet Paşa çağında, resim sanatı başka görüşte, Çallı ve arkadaşlarının sanatı ise gene başka görüştedir. Çallı İbrahim'in öğrencileri olan «D» Grubu ressamlarının sanat anlayışı, hocalarından ne kadar farklıdır. Kaldı ki Çallı bu ressamlarımızın aynı zamanda hocası idi. Çallı'nın resim eğitimi ile, sonraları akademi öğretmeni olan öğrencilerinin eğitimin anlayışı arasındaki fark, ressamlarımızca çok iyi bilinir. Çallı'nın eğitimi yanlış anlaşılmiş bir empresyonizm ile natüralist bir görüşü amaç edinmişti. Öğrencilerinin eğitim anlayışı ise, Postimpresyonizm ile kübist anlayışın bir karışımıdır. 1950 den sonra batı, ekol zihniyetini reddettikten sonra, ferdiyetçi bir laboratuvar araştırmasına yönelmiş ve bunun sonunda saf resim unsurları ile yapılan sentezleri değerlendirmeğe başlamıştı. Bu görüş, akademilerde benimsenince, modern form araştırmaları çalışmalarına yeni bir pencere açmıştır. Öyle ki bugün, çocukluk çağındakiler hariç batı memleketlerinde yeni, tamamen tasavvuri soyut bir çalışma, çağımız insanının iç dünyasının estetik belgeleri sayılmaktadır. Sanatın bugün süratle enternasyonal bir sanat dili olduğu üzerindeki görüşler çağımız dünya anlayışının çeşitli vasıtalarla bütün dünyaya yayılmasından ve benimsenmesinden doğmuştur.

Eski çağlar sanatçılarının daima tabiat karşısında çalışmış olduklarını düşünmek yanlış olur. Ta-

rihte öyle çağlar vardır ki, belli formüller içinde çalışılmıştır<sup>(1)</sup>. Öyle çağlar da olmuştur ki, doğadan çalışmak bizzat krallar tarafından emredilmiştir<sup>(2)</sup>. Bir çağın zevki, o devrin çalışma zevkini de göstermektedir. Daha çok yakın bir zamanda expressivistlerin gözlerini doğadan tamamen uzaklaştırdıkları bir gerçektir. Günümüz sanatçıların artık tabiat karşısında çalıştıklarını gören var mıdır? Bugün plâstik sanatlardaki renklerin doğada olduğunu iddia etmek kimin elindedir. Bu soyut dünya yolunun doğadan geçtiğini iddia etmek her zaman için mümkün olamaz. Ama aşırı bir görüşle doğadan hiç faydalanılmaz demek de doğru olmaz. Sanat bir anlayıştır. Tasavvuri bir anlayıştır. Bu anlayışın doğa ile hiçbir şekilde ilgisi yoktur. Bugün eğer tabiatın bir çalışma yapıyorsa bu, tabiatın bir sanat eseri çıkarmak için değildir. Bu bir intibak kabiliyeti kazanmak için bir çalışmadır. Yani tamamen teknik bir husustur. Bir nevi yazı tekniğini öğrenmek gibi bir şeydir. Herhangi bir şeyden, bir sanatçı tasavvuru çıkarmak; işte problem burada yatar. Bu görüşün yalnız tabiatın çıktığını iddia etmek, sanat tasavvurunun hiçbir kaba sığmadığını bilmemek olduğu gibi, sanat tarihinin, kısacası birçok ülkelerin bize sunduğu değişik yapıtları anlamamak olur. İşte bu değişik sanat yapıtlarının değişik bir dünya görüşünden doğduklarını, bunların ortaya çıkmaları için o devir dünya görüşünü dile getiren sanatın nasıl öğretilceğini gösteren eğitim sistemleri vardır. Şunu da bilmek gerekir: Sanatta doğayı gözlem vardır. Gözlem de sanatçıya izlenim sağlar. Fakat sanatçı için önemli olan doğanın desen haline getirilmiş izlenim şeklidir. Ve sanatçıya heyecan veren de kendi tarafından olan idrak şeklidir. Bu izlenim, bugün soyut bir tasavvura ait olmaktadır. Yani sanatçı iç doğasının bir izlenimini tesbit ve kompoze etmektedir. Eğitim de, bu iç doğayı gün ışığına çıkaracak yolu amaç edinmektedir.

(1) a) Eski ve Orta İmparatorluk Mısır Sanatı, b) Bizans mozaik resimleri.

(2) Karoliyn Sanatı, Büyük Şarl'm, Aachen'deki kitap (Codex) resimleyen resamlara figürleri tabiatın bakarak çalışmalarını emri.

# DENEMELER

KAYA ÖZSEZGİN

HANGİ konuda olursa olsun, deneme yazılarının ilgiyi çeken, kendilerini hemencecik okutan, bir takım düşünceleri çağrıştıran yönleri var. Dergilerde, sanat dergilerinde en çok okunan yazılar, belki de deneme yazılarıdır. Birbirini tutmaz bir sürü iş, günlük kaygılar arasında, kafayı dinlendiren, dinlendirip yeniden düşünmeye salan yazılar nelerdir, diye sorsalar, hiç çekinmeden deneme yazılarıdır, derim. Bilinmez bir gelecekte, insanoğlu yorulup ta dinlenmek için bir araç gereğini duysa, ola ki, sinema, tiyatronun yanı sıra, bir punduna getirip arada bir de, deneme yazılarına uzanmak isteyecektir. Makina çağının katı kuralları dışında, bu kurallara karşı açık bir direnme, insancılık adına kıyasıya bir karşıkoyma sezmişimdir deneme yazılarında. Bunu başarabilmek için, deneme yazarı, iki kaynağı birleştirmek, onlardan yeterince yararlanmak durumundadır: «sevgi» ve «içtenlik». Okuyun deneme yazılarını, bu iki kaynağın kokusunu sürekli olarak duyacaksınız. Yaşamı ve insanları sevmeyen, insanların mutluluğunu benimsemeyen bir denemeci düşünebilir misiniz? Bu çabasında haklı ve tutarlı olduğunu

kanıtlıyabilmek için de, gerçekten içtenliğin gereğine inanmış, onu uygulamayı görev bilmiş olması gerekir denemecinin. Bir deneme sizi, sarmıyor, düşünmeye yöneltemiyorsa, sevginin kanıtı olan içtenliği uygulayamamış demektir. Kişi, inandırabilmek için içten davranmak zorundadır çünkü, kaçınması gereken şeyleri iyi saptamalıdır. Hele o kişi denemeci olursa..

Lawrence'in, «bir düşünce serüvencisi» olarak gösterdiği insanı, en iyi, en olumlu biçimiyle tanımlayan, onun bu kutlu serüvenini simgeleyen kişi diye karşınıza çıkıyor deneme yazarı. Bu serüvende en güzel dayanak ta, hiç kuşku yok, sevgidir. Gene de «bir erек değildir sevgi; bir yolculuktur ancak». Bu yolculuk sonunda nereye varılacağı önceden kestirilemez. Denemeci de nereye varacağını kestiremez, önel düşüncelere karşıdır.

Sanat dergilerimiz, gerçek deneme yazılarına daha geniş ölçüde yer vermelidirler. Deneme yazılarının kapsamı genişledikçe, düşünce ortamımız, daha rahat soluk alabilecektir.



(Desen : Erol Salman)



# YAYIMCILAR ÜSTÜNE

NECDET EROGLU

1960 devriminden sonra edebiyatımızın genel görünüşü pek iç açıcı değil. Devrimle birlikte sosyalizm ve solla ilgili eserlerin günden güne artan bir hızla ortalığı kaplaması, edebiyatseverleri, o kitaplara doğru itti. Bu itişin çeşitli nedenleri var :

Önceki devirlerde çeşitli nedeallerle Türk okurlarının karşısına çıkamayan kitapların türkçeye kazandırılması; giderek, sağın ve solun en uç eserlerinin bile özgürlük havası içinde yayınlanabilme olanağına kavuşması. Hükümetlerin bu konuda yayıncıları ve okuyucuları serbest bırakması. Aydınların, sosyal konuların konuşulduğu veya tartışıldığı toplantılarda, sohbetlerde suspus olmamak istemeleri. Bu konuda da fikir yürütmek olanağına kavuşmayı arzulamaları. Bilinmiyene duyulan açlık.

Bu tür eserler, edebiyat yayınlarının azalmasına yol açtı. Bu arada dergiler, şiir ve hikâye, denemeye, eleştiriye sayfalarında yer verdiler. Bazı romancılar, ünlerinden yararlanarak, eserlerini yayımlatma olanağına kavuştular. Ama, edebiyatı seven, yazan, büyük bir topluluk sesini duyuramadı. Çalışmalar, ya defterlerde, ya da karalama halinde kaldı. Yayın evlerinin çoklukla aynı yolu tutması, Türk yazarlarına sırt çevirmesi, basacakları kitaplardan zarar ederiz korkusu, edebiyatımızı yozlaştırdı.

Aslında bir çelişmeyle karşı karşıya olduğumuzu sanıyorum : Sosyal eserleri okuyanlarla, edebiyat eserlerini okuyanların tümünün aynı kişiler olduğunu sanmıyorum. Özellikle edebiyata gönül verenler, ortalık bu tür eserlerle ne kadar dolu olursa olsun, yine de kolay kolay, şiirden, romandan kopamazlar. Sosyal eserler bence ayrı bir okuyucu sınıfı yaratmıştır.

Edebiyatseverlerin o tür yayınları okumadığı kanısı çıkarılmamalı. Onlar iki yanlı davranmakta, ötekiler sol veya sağ eserlerle yetinmektedir. Beğenilen, sevilen, değerini onaylatmış şair ve romancılar aranmakta, okunmaktadır. Aranmaya ve okunmaya devam edilecektir de...

Burada bir parantez açmak zorunluğunu duyuyorum. Asıl üzerinde durmak istediğim de bu parantezin içindekiler. Bugün yayım piyasasına atılan ba-

zı yayınevleri, gerek kapak düzeni, gerek cildi ve gerekse iç baskısı bakımından gözü okşayan, ilgiyi çeken eserler yayınlamaktadır. Nedense Türk yazarlarının eserlerini basan ve yayan yayınevlerinde bu titizliği görememekteyiz. Yabancı bir milletin üçüncü sınıf yazarının eseri allamp pullanıp piyasaya sürülürken, Türk hikâyeci ve romancısının eseri üvey evlât gibi tutulmakta, üzerinde bu denli durulmamaktadır. Örneğin, Varlık ve Remzi yayınevinin Türk romanlarının baskılarını inceliyorum. Bir baştan sava, bir soğukluk, bir düzensizlik örneği hepsi. Ne yazara, ne de okuyucuya saygıları var.

Son zamanlarda kurulan bir iki yayınevinin kitaplarını inceliyorum. De Yayınevinin bastığı şiir kitaplarına bakıyorum. İçim açılıyor. Basanın titizliğini kutluyorum. Daha somut bir örnek vereyim : Türk dilinin büyük ustası Nurullah Ataç'ın Varlık yayınları arasında çıkan bütün eserleri elimden altında. Bir tekini elime almak istemiyorum. Oysa zamanında kapak düzenini ve baskısını beğenirdim. Bir de Bilgi yayınevinin çıkardığı Cevdet Kudret Solok'un «Dilleri Var Bizim Dile Benzemez» eserine bakıyorum. Bayılıyorum. Bırakın içindekileri, kitap görünüş, düzenleniş, harflerinin seçilişi ile bağlıyor beni kendine. İçimde en iyi duygularla kitaba başlıyorum.

Kapatalım isterseniz parantezi. Bütün bunları Varlık yıllığında açık oturumda konuşulanları okuyunca düşündüm. Taşralı bir edebiyatseverin görüşleri bilinsin diye çalakalem sıraladım. Belki yazdıklarımı yadırgayanlar olacak. Hatta, kitabın içindeki güzelliklerle uğraşacağına, onları sezeceğine, dış yüzüyle uğraşan basit görüşlü biri diye kınanacağım. Olsun. Gerçek şu ki, ülkemizde bazı yayıncılar, polis romanlarının baskısına gösterilen özeni bile Türk yazar ve şairlerinin eserlerine göstermiyorlar. Sadece yazarın ve şairin adı kitabı satar düşüncesiyle hareket ediyorlar. Sonra da Türk yazarları okunuyor diyorlar. Yanılıyorlar. Çok yanılıyorlar. Sadece şair ve yazarın adı çok kitap satmıştır, bundan sonra da satacaktır. Ama, öncelikle yayıncılar yazara ve okuyucuya saygı göstermelidir. Bakın ondan sonra durum nasıl değişecektir.

# MİZAH MI?

HÜSEYİN KORKMAZGİL

EVET, gericiden mizah yazarı çıkmamıştır! Şöyle-böyle yumun gözünüzü ve düşünün; doğrudur bu. Gericiden mizah yazarı çıkmaz! Niçin çıkmaz? İşte, mizahın ne olduğunu bu görüş apaçık vermektedir.

Şöyle alalım: Tren gidiyor. Kompartımda üç kişi. **Biri**, açmış çantasını, rakıyı, tavuğu, şunu-bunu harman etmiş, vira atıştırıyor ve tütürüyor purosunu. Ensekulak yerinde. Dünya umurunda değil. Karşısındaki kavruk, saç sakalına karışmış, kir-pas içinde biri. Ağzı sulanmış olacak ki, şalvar cebinden kirli bir çıkım çıkartıyor, dizinde açıyor ve çimdiklemediği çökelek kurusunu avcunda ezip ağzına atıyor, birkaç parça yufka kurusunu da ağzına koyuyor. Su arıyor, su yok. Yutkunuyor. Ve gözlerini yumup, elini çenesinden geçiriyor: «Çok şükür yârabbi!»

Kompartımdaki üçüncü kişi görüyor bu ikisini de... Bir ona bakıyor, bir ona; gülüyor içinden. Jilet gibi oluyor birden yüzünün çizgileri. Sonunda tutamıyor kendini, çökelek yutana dönüyor, «Hep siz değil misiniz onu böyle şmartan! Ne yedin ki şükrediyorsun hay avanak? Bir de şu beyefendiye bak; yutuyor tavuğu, çekiyor rakıyı, tütürüyor puroyu ve hiç aklına gelmiyor şükretmek. Bırak ki o şükretsin!» diyor.

Bu bir olaydır. Dünyanın her yerinde de geçmiş olabilir, geçebilir.

Üçüncü kişinin yeri nedir bu olayda? Üçüncü kişi nasıl bir bakış açısına sahiptir? İşte, önemli olan budur!

Tavukçu, elbette ki kızmıştır üçüncü kişinin bu sözüne. Rahatı kaçmış, yeri pircenmiştir çünkü. Ayakları altından birşeylerin kaydığını duymuş, sezmiş, sezilemiştir. Rahatına, alışkanlıklarına öylesine sıkı sıkıya bağlıdır ki, üçüncü kişinin sözlerini bir tehlike çanı saymıştır. Çökelekçinin, karşılaştırmalı düşünmeğe başlaması, kendisinin ölümü demektir.

Çökelekçi için iki durum vardır; ya bu sözle uyanacak, durumunu kavrayacak; ya da dinsizlik, tanrısızlık sayacaktır üçüncü kişinin söz ve davranışını. Buna göre, tavukçudan yana olması da, üçüncü kişiden yana olması da mümkündür.

İstanbul'da avukatların çıkardığı bir gazete var, adı «Hak ve Hukuk». Orada, benim bir hikâyemden söz edilmekte, sonunda da şu yargıya varılmaktadır: «... Bizim en fazla düştüğümüz hatalardan biri de budur. Gördüğümüz kusurları onarıcı ve yapıcı fikirle serdedeceğimize, yıkıcı tenkidi tercih ediyoruz. Bu ise, her zümre üzerinde menfi tesir icra etmektedir.» v.b...

Beğendiniz mi bu yargıyı?

Yâni, bu yargıya göre, kompartımdaki üçüncü kişinin davranışı iyi değilmiş, yapıcı ve onarıcı değilmiş! Lâf mı bu? Nevi yapıyorsun be birader, neyi onarıyorsun?

Evet, mizah mutlaka yıkar! Ama, yapıcılığı da bu yıkıcılığın içindedir. Mizah, yıkarak yapar. Kendi haline bırakılırsa zamanla mutlaka yıkılacak olan

kurumları, kuralları, davranışları, düşünce, görüşleri, beğenileri, ahlâkı, mizah —iyiye doğru—, zamandan önce yıkar. İşte, mizah yazarın, yıldırımları üzerine çekmesinin nedeni budur! Elli yıl önce imparatorluk kurumlarını yeren bir mizahçı, taştantaşa çarpılırdı. Pekî, nerde kaldı o imparatorluk kurumları? Zaman, hepsinin canına okudu, toplumsal gelişme hepsinin ocağına incir dikti! Ama bunu, o zamanlar, kimseye anlatamazdınız. Bugün de öyle... Bugün de, çürümeğe yüz tutmuş kurumları, ahlâksızlık olan ahlâkı, pek beğenilen davranışları yermeye kalkın, yıldırımlar tepenizededir. Ama, zaman bunların canına okuyacakmış, kim anlar! Dem bu demdir, dem bu dem!

Kompartımandaki üçüncü kişinin yeri neyse toplumdaki, bugün mizahçının yeri de odur. Mizah, köklerini toplumun içine salmağa başladıktan sonradır ki olumlu yola dönmüştür.

Elbette ki mizahın da amacı «insan»ı kurtarmaktır. Mizahın yıkıcı nitelik taşıması, onun, insanın kurtuluşunu engelleyen herşeye düşman oluşundandır. Toplumsal gelişmeyle insanın kurtuluşu doğru orantılıdır. Sanatçının, mizahçının bu gelişmeye karşı olması düşünülebilir mi?

İnsanları güldürmek —bir bakıma— çok kolaydır. Hele kişileri tek tek güldürmek öylesine kolaydır ki... İnsanlar, hemen hemen, her türlü şaklabanlığa gülerler, az veya çok. Önemli olan, halkın çoğunluğunu, toplumsal düzeyi yükseltecek biçimde güldürmektir. İşte bu, mizahın işidir. Mizah, onun için, alelade güldürmeden çok farklıdır. Mizah, hem toplumsal çürüklükleri karikatürize ederek gösterir, hem de, bu çürüklere karşı, kişiyi biline kazanmasını sağlar.

Yanlış anlaşıyor, mizah, konu edindiği kişiyi değil, toplumun o kişide yansıyan yanlarını yeren, gülünçleştirir. Örneğin, trendeki üç adama gelelim... Üçüncü kişinin yediği, gülünç hale getirdiği çökeleği midir, yoksa, çökeleğin davranışlarıyla somutlaşmış bir anlayış, bir alışkanlık, bir çürük insan mıdır? Bu tren hikâyesi nerede anlatılsa, dinleyenlerin çoğunluğu güler. Niçin güler? Çökeleğe mi güler? Hayır! O iki kişinin yaşayışlarıyla inançları ve davranışları arasındaki karşıtlığa, çelişmeye güler.

Gericeden niçin mizah yazarı çıkmaz? Çünkü gerici, gülünçlüğü, gülünçün ta kendisidir de, ondan! Gerici neyi gülünçleştirecek? Kendi kendisini mi? Bunamağa başlayan yaşlılar neden çocukların maskarası olurlar?

Ekonomik bunalımlar içinde bocalayan bireyin davranışları ve düşünceleri bir çelişmeler tablosudur. Kişinin hergün, her saat kendi kendisiyle çelişmeye düşmesi bundandır. İşte mizah burarlardan beslenir. Ama bu çelişmeleri, bu karşıtlıkları, ele aldığı kişiye malederek değil, toplumsal nedenlere bağlayarak...

Bay Ahmet jurnalcıdır, bununla geçinir. Ama, mizahçının kaleminden maskara olan jurnalcı Bay Ahmet değildir; Bay Ahmet'i jurnalcılığa iten, zorlayan toplumsal koşullar, toplumsal düzendir; mizahçı bununla alay eder, bunu gülünçleştirir, yıkar.

Trendeki tavukçunun üçüncü kişiye kızması, yaşıyışının sergilenmesinden değil, o lüks yaşamı yitirme korkusundandır. Üçüncü kişiye bunun için kızar. Çünkü o, çok iyi bilmektedir ki, üçüncü kişi kendisini değil, yaşadığı toplumsal düzensizliği yermektedir. Bu düzensizlikse, zaten tavukçunun istediği düzendir!

Mizah mı?

Evet... Bütün mesele, mizahçının diyen kişinin, kendini, trendeki «üçüncü kişi» yerinde görebilmesine bağlıdır. Gerisi kişisel yetenek meselesidir!



Otto Müller : Çayırda kız, tahta gravür

# Eğitim İmecesisi

ORHAN AYDEMİR

Biri de eğitim imecesi

Bin dokuz yüz kırk birin acı kışı

Kepirtepe Pazarören Yıldızeli

Isınan yazılar köy çocuklarının elinde

C. A .KANSU

NİSANLAR gelir yurduma. Dallar bahar uç verir. Bir diriliş, bir uyanış sükûn eder kara topraktan. Ardısıra bir yağın acıları, sevinçleri, çağrışımları çeke çeke gelir nisanlar. Bu nisan da öyle oldu. Bırak bir acı var içinde. Anlatılmaz bir de kıvanç var. Acı var, çünkü Köy Enstitüleri kapatılmış, köylünün uyanış kapıları tıkanmıştır. Kıvanç var, çünkü Köy Enstitülerinin temelini, tohumunu attığı düşünceler, inançlar hâlâ ayaktadır. Gün gün gürleşmekte, çoğalmaktadır.

Köy Enstitülerini düşünüyorum. Böyle bir nisan gününde hümanizma ve rönesans hareketlerinin halk krizmasını yapan Köy Enstitülerini. «Eğitim yerinde iş, iş yerinde eğitim» yararlı iş ilkesinden hareket ederek kaynağını köyden alan ve sularını köye akıtan büyük nehirleri. Günümüze dek yaşatılsaydı yüzbinlerce köy çocuğunu sağlıkçı, tarım teknisyeni, öğretmen, uzman olarak köy kalkınmasını sağlamak amacıyla köye gönderecek olan büyük Halk Üniversitelerini. Böyle gelenin böyle gitmeyeceğini, çoban doğanın çoban ölmeyeceğini ve köylünün salt askerlik, vergi görevleri dışında okumak, insanca yaşamak

gibi hakları da olduğunu tanımlayan kutsal yuvaları. Bilisizliğe, bağınazlığa ve Ortaçağ karanlığına karşı savaş açan, köylünün aydınlanması, köy çocuklarının çağdaş bilim verileriyle yeteneklerini değerlendirmesi gerektiğini deyimleyen, sağlayan eğitim kalelerini, «Cumhuriyetin en büyük yapıtlarını» düşünüyorum.

Evet nisanlar gelir ülkeme. Havaya, suya, toprağa düşen cemrelerden sonra köylünün, halkının yaşantısına, karanlığına, unutulmuşluğuna ve beynine düşen «eğitim cemresini» yansıra getirir nisanlar içinde bir 17 Nisan. İşte bu mutlu gün İkinci Kurtuluş Savaşımızın başlangıç günüdür. Tüm imecelerin üstünde bir halk imecesidir. Köy imecesidir. Düşünün: Binlerce kız-erkekli köy çocuğu seferber oluyorlar. Neden? Mustafa Kemal'in sözüyle: «Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevkederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil tahkir, terzil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık ve cebbarlıkla uşak menzile

sine indirmek istediğimiz bu asil sahibin huzurunda bugün iltiramlarla hakiki vaziyetimizi almak için. Niçin okutuldu bu 21 Köy Enstitüsünde bu onyed bin köy çocuğu? Tonguç Baba'nın dediği gibi: «Kanlarını ve iliklerini isteyerek köyün içine aktırmadıkça, kırk bin köyün kenarına aydın insan mezar taşı dikilmedikçe köyün sırlarını anlayamayız. Köyü anlayabilmek, köyü duyabilmek için onunla kucak kucacağa, nefes nefese gelmek lâzımdır» inancına, bilincine ermeleri için. Babalarını, annelerini, kardeşlerini ilkelin ilkeli, insan onuruna yakışmayan bir yaşam ortamından kurtarmak için. % 80'i köylü olan ulusumuzun kalkınmasının köylerin kalkınmasıyla olabileceğini bildikleri için. İşte bütün bu amaçlarla köyün yarasını yine köylünün saracağı düşünülerek köy çocukları okullara alınıyor. Bir başdöndürücü çaba başlıyor bozkırda. Yeni yeni binalar yapılıyor, devlet bütçesine yük olmadan. Sular ışığa çevriliyor. Elektrik ışıkları sarıyor çepeçevre bozkır gecelerini. Fidanlar dikiliyor, duvarlar örülüyor ve Anadolu'nun kırıltıları bir uçtan bir uca yeşertiliyor. Gözlerinde mutlu yarımların nar çiçeği şafaklarını taşıyan uya-

nık ve zeki köy çocukları bir bilim, düşünce ve eylem sağnağından geçiyorlar. Hem elleri, hem beyinleri çalışıyor. Kalem efendisi değil, işinin efendisi oluyorlar böylece. Bavulları kitaplarla, denklemler eşya ve aletlerle dolu olarak dönüyorlar köylerine.

Duvarcılık, marangozluk, tarım, tavukçuluk, arıcılık, bağcılık, sağlık memurluğu yapıyorlar. Kendi sınıfına iki «loji» ezberlemekle hor bakan hıyanet gözlüklüler, özentici yürek yoksulları gibi değil, bir güç ve inanç kaynağı olarak halk için, halkla birlikte, halk yararına ter döküyorlar. Işık tekelcisi cimri tanrılarına karşı, ışığı çalıp veriyorlar. Olimpos'den. Kafkaslarda prangalı olarak kartallara ciğer tüketirmek pahasına da olsa. Suyu arıyorlar. Gerçeğin, kurtuluşun, emeğin öz suyunu. Ve de er-geç buluyorlar başını suyun. Suyun başını tutan karagüç devlerini put gibi bir bir deviriyorlar. Köylüyü inanç bakımından sömüren şeyhlere, hocalara, seyyidlere; ekonomik bakımdan soyan ağalara karşı direniyorlar. Aınları terlemeden köylünün sırtından keyif çatanlara karşı geliyorlar. Dünyayı sarı öküz boynuzunda durduran din tüccarlarının rahatlarını bozuyorlar. Dudaklarında halk türkülleri, dillerinde marşlar, ellerinde bilim bayrağı, önlerinde köyler babası, halk babası «Türk Pestallozzi» si Tonguç Baba, yüreklerinde köyleri kurtarma sevisi, coşkusu ve inancı ile yürüyorlar. Durmadan çoğala çoğala yürüyorlar. Ve gün geliyor onyediyü bin kişiyi geçiyorlar. Dillerinde marşların en güzeli, en inançlısı:

«Aynı yolda, aynı emek  
Gönüllerde bir tek dilek:  
Türk köyünü önde görmek  
Türk köyünü önde görmek

Engelleri aşıyoruz  
Ülkümüze koşuyoruz

Mehmetçinin oğlu kızı  
Atatürk'ten aldık hızı  
Başarız kavgamızı  
Başarız kavgamızı

Engelleri aşıyoruz  
Ülkümüze koşuyoruz»

Ne güzel bir dilek «Türk köyünü önde görmek. Ne tatlı ve sıcak bir istek. Ama bu canım isteğe karşı çıktılar çıkar grupları. Karşılına dikildiler halk ağacına yeni bir yaşamın aşısını yapan Atatürk çocuklarının. Uzun sürmedi bu mutlu gidiş. Bir yerde çıkar çarkları bozulmaya başladı kimilerinin. Birbir kuip taktılar bu sapına kadar halkçı ve devrimci kurumlara, onları kuranlara. Komünist dediler. Moskof uşakları dediler bizim toprağımızın özünü veren çocuklarımız. Bu «belden aşağı» düşünen ve yaşayan alçaklar, içlerinde ne denli kir, irin, çamur, sakra varsa hepsini kustular. Bir de siyasal gücü ellerine geçirince bu uyanış çanlarına ot tıkdılar. Kapatıldılar. Parababaları, hacılar, hocalar, tefeciler, ağalar, şeyhler, çıkarıcılar, soyguncular, yurtdümler, talancılar, yalancılar, tutulmuşlar, satılmışlar, politika vandalları kapatıldılar bu güzelim halk okullarını. Çünkü halkın uyanmasından ve saltanatlarını, bunak düzenlerini yıkacaklarından korkuyorlardı. Çünkü köylünün uyanmasıyla kâşaneleri yıkılacak, oynadıkları oyun, hırsızlıkları, haksız yaşıntıları ortaya, gün ışığına çıkacaktı. Gün ışığı işe onların, o köstebeklerin, yarasaların en çok korktukları şeydi. Başaran:

«Komadı karanlığın ağaları  
Halk uyanımsın, ülke çiçeğe  
dursun»

Diyor. Evet komadılar. Bu köylüce uyanış sürüp gidemedi bu yüzden. Bu güzelim gidişe dur dediler. Elleriine çakar-almaz bir iftira silâhı olarak yırtındılar suçuların telaşı ile. Sonunda utku(!) yine karanlıkta çalanların, bulanık havayı sevenlerin oldu. Meşrutiyette zindık, Mutlakiyette dinsiz, Cumhuriyette komünist diye saldırdılar her yeni, güzel, haklı davranışa.

Diyarbakır'da bir ağa: «Köy Enstitülerini biz kapattırdık. Çünkü kapımızda ırgat kalmayacaktı, sürümüne çoban bile bulamayacaktık» sözleriyle çok acı bir gerçeği yüziümüne bir tokat gibi çarpıyor. Bu söz her sağduyu sahibi yurttaşı acı acı düşündürecek niteliktedir.

27 Mayıs'tan bu yana yedi yıl geçtiği ve Anayasa ile köy çocuklarının okutulması güvenlik altına alındığı halde 18 bin köyde okul, bir o değin köyde öğretmen yok bugün. İki milyondan fazla köy çocuğu ilköğretim aydınlığından bile geçememiştir. Oysa Köy Enstitüleri hareketi sürdürülseydi, bugüne değin çoktan okulsuz ve öğretmen-siz köy kalmıyacaktı. Yakın yıllarda bizden örnek alarak Köy Enstitülerini kuran, İsrail, Bulgaristan, Endonezya v.b. uluslar bizden önce çözümlediler ilköğretim sorunlarını. Ve biz hâlâ Barış Gönüllülerinden (nam-ı diğer savaş gönüllüleri) medet umuyor, ilköğretmen okullarına müracaat eden beş-altı bin öğrenciden yüz-ikiyüzünü okutabilmekle eğitimcilik yaptığımızı sanıyoruz. Utanmak gerekir bu durumdan. Ve de başımızı avuçlarımızı alıp acı acı düşünmek gerekir.

Köy Enstitülerini doktora tezi olarak inceleyen Prof. Fay Kırbay Berkes: «Köy Enstitülerinin altında yatan eğitim görüşünün bugünkü demokratik memleketlerin eği-

## ÖLÜ DOĞA

Dindi rüzgâr. Kuşkonmaz yaprakları durağan,  
Bir ölü soluk şimdi yeryüzümüzü yalar.  
Duruyor dağlar;  
dağlar o bilinmez gücün yumruğundan fıskıran.

Sustu deniz. Yüz sürülüp cansız toprağına kıyımın  
Pörsük pazusuyla çağları yaşamış su.  
Dahiyor akşamlar;  
akşamlar bir korkulu düşü beraber yaşadığım.

Durdu zaman. Mümin alevi erimez, kıniltısız,  
Kanlı beyinlerce bekliyorlar yarımı!  
Donuyor bakışlar;  
bakışlar yüreği delen ışık yankımız.

Dondu pınar. Gergin parmak arasında vurmaz şakak  
Uğultusunda yüreğime kazdığım karman çorman düşünce.  
Vurmuyor kanlar;  
kanlar damarda yere düşmez yağmurun tıptırtısı.

Söndü ışık. Karanlık. Kim yok olan astında ki  
Işıklara baka baka karanlıkta görmeyen.  
Bitiyor uykular;  
uykular bir yeşil küf sonsuza alışkanlık avuntusu.

KAYA ÖZTAŞ

(Ozannın yakında çıkacak YIRMI YAĞ YAMYAMLARI  
adlı kitabından)

tim altında yatan eğitim görüşünün bugünkü demokratik memleketlerin eğitim hayatındaki buhrana da bir çare olduğu kanısına vardım» derken, bizim bay «muteber akheveller» komünistlik ve amele mektepliği ile suçlamak hayınlığını gösteriyorlar. Kına yakın. kırılmalı ellerinizin başarısına(!) kına yakın...

Bugün Köy Enstitüleri eksikleri varsa tamamlanarak yeniden açılmalıdır. Bu kurumlar tekrar eyleme geçmedikçe ilköğretim dâvamızın bir çözüm bulmasına olanak

yoktur. Eğer adı ürküntü veriyorsa, «Hafk Okulları» gibi yeni bir adla açılmalıdır. Yeter ki açılsın. Bu büyük hatanın er-geç bir gün farkına varılıp bu kutsal yuvaların önünde-sonunda tekrar açılacağına bir Köy Enstitüsü çıkmış öğretmen çocuğu olarak tüm yüreğimle inanıyorum. Evet er-geç açılacaktır. Tıpkı Halkevleri örneği gibi. Ama daha köklü, daha içten, daha sağlam. Ve yine Makallar, Fakirler, Talipiler, Şimşekler, Başaranlar yetiştirecektir buralarda bir gün..

«Köye can vermek için köyde  
can vereceğiz  
Yüzde beşyüz ilkiye biz  
köyden ereceğiz  
Bozkurt baştan başa yeşille  
öreceğiz  
Tanrının geç kaldığı işi biz  
göreceğiz»

İnançında olanların bayramı 17 Nisan hepimize kutlu olsun. Tüm halkımıza, eğitimsiz bırakılan köy çocuklarına, M. Necati'ye, Yücel'e, Tonguç Baba'ya, Nafi Atuf'a ve onun kahraman çocuklarına selâm olsun.

# TUTSAK

ŞEVKET EPOZDEMİR

ADAM bir köprüden geçiyordu. Birdenbire sevdi nehrin sesini. Bunalımını bu sese, bu delidolu akışa dökmek istedi. «İçki» dedi, «kaçış» dedi gülererek. Köprüünün parmaklığına dayanarak baş döndürücü akışa dikti gözlerini. Birdenbire suyun yüzünde nehrin akışına kapılıp giden bir naylon bebek gördü. Fakir bir aile çocuğunun olmalıydı bu bebek. Üzerinde Nazilli basmasından bir giysicik vardı. Ve nehir çok insafsızdı.. İstedğini yaptırıyordu. Üstelik hiç bir karşı koyma yoktu bebekte: Batıyor, çıkıyor; sağa sola devrile-döne götürülüyordu. Ne korkunç bir uyumsuzluktu bu.. Bir isyan kasırgası sardı adamı. Köprüünün demirlerini elleriyle bir menegene gibi şıkıp sarstı. Boğazına dek biriken isyan kasırgasını avazı çıktığı kadar bir sesle nehrin üzerine gönderdi.

Büyük bir çınlama ta karşı dağlarda yankı yaptı. Köprüye yeni girmiş bir çift hayretle adama bakıp korkuyla gerisin geri döndüler. Adam köprüyü sendeleye sendeleye geçti. Alındaki üst kırışıklardan, bir ter damlası yuvarlandı kaşlarına doğru.

Bu olaydan sonra değişik, bambaşka bir dünyaya gelmiş gibi oldu. Dünyanın maskesi düşmüştü. Adam, utana utana bakıyordu bu yüze. Her yanda demir parmaklıklar, her alanda tutsaklık zincirlerinin kendisini ve insanlığı nasıl sardığını görüyordu. Tasavvuf tarikatlarının GÖK, DOĞA, KANUN, DEVLET ve ZORUNLUKLA ne denli güç savaş çabalarını düşündü. «İnsanlık yarattığı demir kafeslerde özgürlüğümü öldürmüştür.» dedi. Tikinti ile elindeki paraya bakıyordu. Havada tuttuğu kâğıt on liralık aşağıya doğru bir leş gibi sallanıyordu. «İnsanlığın, lidyalıkların saçmalığı... ve özgürlüğümüz..»

Çok az konuşur olmuştu adam. Ama davranışları ile, bakışlarıyla çözülemiyen çok şey ifade ediyordu. Onun bu haline en çok hayret eden karısıydı. Birgün damdan düşer gibi: «Sen benim karımsın değil mi?» diye sordu. Kadın ürktü birden; kendini çabuk toplayıp: «Elbette.. Hayatımın senin» dedi. Adamın kalkışını kadını şaşırttı. Söylediği sözün yerine başka bir şey söylediğinden şüphelendi. «Acaba» dedi adam. «Bütün zincirlere bizi bağımlı kaldıkları için mi tapıyoruz?» Kafasında şimşek gibi düşünceler çakıyordu: «Bütün demir parmaklıklarım kırılsın. Kendimi ben yaratmalıyım. Buyruk ve yasakların tutsağı, tevekkülün tutsağı olmamalıyım.» Zeus bile Orestes'in özgürlüğünü eline alması üzerine çıkmaza girmiş, aczini şöyle belirtmişti: «Özgürlük bir insanın ruhunda patlamaya görsün, tanrılar bile bu adama hiç bir şey yapamazlar.» Sözlerini hatırladı. «Özgür olmalıyım. Hiç, ama hiçbir değerim dili ve fikriyle konuşmamalıyım. Etrafıma insan oğlumun sardığı bu demir kafesi eritmeliyim» diyordu.

Tedirgin olmuş gibi oturduğu yerden kalktı. Üzerine bulaşmış tozları bir huçla silkeledi. Midesini yakan zararlı bir maddeyi kusup rahatlamak istediğine benzer birşeyler döküldü dudaklarından: «Tevekkül kefenini, talihini, ellerimle parçalayıp özgür bir insan olmalıyım..» Rahatladı biraz; kendini daha dinç daha güçlü hissetti. Kendisini saran halkalardan bir kısmının kırıldığını kıvanarak gördü. Dürümlü baş gösteriyordu adamda. Körelmek üzere olan bir tomurcuğun suya, güneşe kavuşup dirilişiydi bu. Köprüünün üstündeki, aylar öncesi çılgınlığını hatırladı birden. Ne demişti? Bilincinin derinliklerinde boşuna arada bu sözcüğü. Bilinç altından birçok sözcükler peşi peşine çıkıyordu. O sözcük, bunlardan her hangi biri olabilirdi.

## Kör Hacı'nın Üç Tutkusu

YUSUF SAVAŞ

DERDİ; radyo almak, almak ve bütün köye karşı sesini en son kerteğe getirip «Günaydın» programını dinlemektir. Dert; bir saat almak, almak ve «Saat kaç?» diye soranlara, yayla yayla saate baktıktan sonra «altıyı onüç dakika geçiyö...» diye cevap vermektir. Ve derdi... Evet bir derdi daha vardı ki, o da evlenmektir...

Kör Hacı, köyün anlı şanlı isimlerinden Çalap'ın, ondan da anlı şanlı güzel kızı Emine'ye tutkundu. Kör Hacı bir radyo alıp, koluna da şöyle susturulsundan bir saat taktı mıydı, kendi hesabına göre Çalabın Emine, kafeste keklikti.

Bir gün odamda bulunurken, kendi radyomu kaça aldığını, transistörlü olup olmadığını, kaç pille çalıştığını, pilleri kaç ayda bir değiştirdiğini, markasının ne olduğunu ve radyo hakkında daha sorulması gereken ne varsa hepsini sorup durdu. Benim radyom, kafasına pek yatmadı. Radyolardan, varsa yoksa, ille de kâhya Ali'nin «iradyo» suydü. Kör Hacı ondan alacaktı. Kâhya Ali'nin radyosunun sesi pek kuvvetliydi. Tüm köylünün radyolarının sesini bastırır, hattâ hattâ sustururdu. Radyo bahsinden sonra saate geçti. Saatime, görebildiği tek gözüyle uzun uzun baktı. Sonra :

— Hoca, saatini görebilir miyim? dedi.

— Tabii...

Eline aldı. Evirdi, çevirdi. Görebildiği tek gözüne iyice yaklaştırdı. Saatin üzerindeki, benim bile anlamlarını sökemediğim yazıları bir-iki kez okudu. Yine okudu.

— Kaça aldın saati hocam? diye sordu.

— Valla hatırlamıyorum ama galiba yüz altmış lira olacaktı dedim.

— Abooo... Daha ucuzu yok mu?

— Bulunur.

Koluna taktı saatini. Şöyle sol kolunu yüzünden uzaklaştırdı. Bileğinde böylece duran saate baktı.

— Yakışıyor değil mi hocam?

Uzun uzun inceler gibi yaptım.

— Yakışıyor dedim.

— Alacağım, emme ucuzundan alacağım. Elden alabilirsem ucuza bulurum deş mi?

— Bulunur, bulunur amma bunca parayı nerden bulacaksın. Bir saat ile, bir radyo alabilmen için en az yediyüz lira lâzım dedim.

Bu son sözlerim tedirginleştirdi onu. Uzaklara daldı. Kendince bazı hesaplara girişti. Radyo, saat ve evlenmek için başlık parası... Hele başlık parası Çalabın Emine'yi almak için Çalap huzurunu en azından beşbin kayme başlık isterdi.

Kör Hacı babasına varmıştı. Artık «kemâle» erdiğinden, rahatça babasına evlenmek istediğini söyleyebilirdi. Gönünde yatanı da isteyebilirdi. Kör Hacı'nın babası Osman Çavuş oğlunun evlenmek istediğini duyunca sevindi. Bir evlât evlendirmek köyde mutlu olaylardan sayılırdı. Ancak oğlunun illâ da Çalabın Emine'de direktmesi de onu o kadar üzdü. Çünkü Çalap öyle akrabahğa kabul edilebilecek olumlu tiplerden değildi. Değildi ya bunu Kör Hacı'ya anlatmak ta başlıbaşına bir meseleydi. İllallah deyip Çalabın evine, köyün eşraf takımıyla gidildi. «Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle...» kız istendi.

İşte kızılca kıyamet bundan sonra patladı. Vay efendim. Çalap gibi bir kişinin, memurlara lâıyk kızı Emine'yi, köyün zıyırlarından, körlerinden ve de çobanlarından Kör Hacı nasıl isteyebilirdi. Çalap



köplere binmişti. Zaten Kör Hacı'nın sık sık evlerinin önünden geçmesinden, Emine suya ya da tarlaya gittiğinde peşine düşmesinden kuşkulandı. Oradaki eşrafı kovacak kadar ileri gitti.

Ondan sonraki günlerde Kör Hacı'ya her gördüğünde daha yıkılmış görürdüm, daha çökmüş görürdüm. Gençler hep ona takılıp duruyorlardı. «Çalab seni erkek yerine koymuyor... Emine de demiş ki, ben Kör Hacı'nın koyununa girecek kadar erezil değilim...» Kör Hacı çok kızmıştı. Kafasında Çalabın dedikleri, Emine'nin onu erkek yerine koymayışındaydı. Amma artık mümkünü yok yaptığını vaptaktı. Bir gün Emine'yi tarlaya ya da bağa falan giderken yolunu kesip erkekliğini ispat edecekti. O zaman Emine Kör Hacı'nın nasıl bir erkek olduğunu anlardı.

Elin ağzı torba değil ki büzesin. Kör Hacı'nın illâ da bir gün erkekliğini Emine'ye isbat etmek için fırsat kolladığını yalan-yanlış, bire bin katıp, pişreyi deve yaparcasına Çalab'a anlattılar. Çalab'ın gözü döndü. Nasıl olur böyle sümsük, pısrık bir pezevenk, güzel ve memurlara lâyık kıızı hakkında böyle düşünebilirdi. Hele böyle bir şeyi yapmaya kalkarsa ne olur? Ne olacak. Kör Hacı'nın babasına «Öğün denen o Kör Hacı deyyunu böyle böyle yapmaya kalkışsa, ölüsünü görürsünüz...» diye haber sağdı.

Çalab böyle bir lekelenmenin altında kalamazdı. Ve kalmadı. Muhtara hiddetli hiddetli geldiğinde kâhya Ali de:

— Ulan sizin bu dalaşmalarınızdan ben de usanmışım gayri, diye söylendi. Ne var.

— Şikâyetçiyim muhtar. Seni vazifeye davet ediyom.

— Şikâyetin ne onu açmayak...

— Kör Hacı denen it, bir koyununu çaldı. İspatı var, şahidi var. Şikâyetçiyim.

Biraz sonra yerinde incelemeler, soruşturmalar ve nahiyedeki karakoldan çavuşun gelmesi, Kör Hacı'ya bütün köylülerin bakışları ortasında indirilen tokatlar, yapıştirılan tekmeler... Ama Kör Hacı «Ben çalmadım» diyor da başka bir şey demiyordu.

Çalmadı da peki, Çalab'ın koyununun postu, Kör Hacı'nın ağılında ne arardı?

Kör Hacı'nın bileğine kelepçe vuruldu. Halbuki o bileğine bir saat takmak istiyordu. Ve «saat kaç» diye sorarlara, saate iyice baktıktan sonra «saat altıyı onüç dakika geçiyo...» diyecekti. Bir radyo alacaktı. Ve Emine'yle evlenecekti.

Köyden, bileğine kelepçe takılı ve boynuna çaldığı iddia edilen koyunun postu sarılı olarak çıkarılırken, kendisine sırtarak bakan Emine'yi görünce var gücüyle:

— Orospuuuu!... diye bağırdı.

Arkadan da ensesine bir tokat yedi.

O, «Orospu» dedi, jandarmalar dövdüler. «Orospu» bağırmış, uzaklarda eriyince millet dağıldı. Ortada kalan bir Kör Hacı'nın dövüne dövüne ağlayan anasıydı.



Desen : Coşkun Karayaka

# toplum yayinevi

1. **GEÇENİN SONU**, ORHAN ASENA, Oyun, 2 lira.
2. **KÖY ÖĞRETMENİNE MEKTUPLAR**, CEYHUN ATUF KANSU, 3 lira.
3. **İSLAMİYET AÇISINDAN ŞEYHLİK-AĞALIK**, MEHMED EMİN BOZARSLAN, 5 lira.
4. **ÇARK**, JEAN-PAUL SARTRE, Oyun, 2 lira.
5. **GENÇ OYUN YAZARINA MEKTUP**, C. BAX, 2 lira.
6. **RESİM VE RESİM TEKNİKLERİ ÜZERİNE**, ADNAN TURANİ, 5 lira.
7. **ADLE**, REMZİ İNANÇ, Hikâyeler, 2 lira.
8. **DÜĞÜN GECESİ**, BERTOLT BRECHT, Oyun, 2 lira.
9. **BİR BEYAZ ADAM**, ALPAGUT ERENULUĞ, Oyun, 2,5 lira.
10. **BAĞIMSIZLIK GÜLÜ**, CEYHUN ATUF KANSU, Şiirler, 3 lira.
11. **TEMMUZ BİLDİRİSİ**, HASAN HÜSEYİN, Şiirler, 3 lira.
12. **KADINLAR DA SAVAŞI YITIRDİ**, CURZIO MALAPARTE, Oyun, 3 lira.
13. **DOĞUDA KITLIK VARDI**, HALİL AYTEKİN, 7,5 lira.
14. **BİR ERMENİ GENERAL**, ATAOL BEHRAMOĞLU, Şiirler, 2 lira.
15. **TOPRAK AGRISI**, YILMAZ GÜMÜŞBAŞ, 3 lira.
16. **SOSYALİZM SÖZLÜĞÜ**, ERDOĞAN BAŞAR, 7,5 lira.
17. **PROMETHEUS'UN DÖNÜŞÜ**, KAYA ÖZSEZGİN, 2,5 lira.
18. **KADIN VE SOSYALİZM**, AUGUST BEBEL, I. cilt, 5 lira.
19. **KADIN VE SOSYALİZM**, AUGUST BEBEL, II. cilt, 7,5 lira.
20. **FONTAMARA**, İGNAZIO SILONE, Roman, 7,5 lira.
21. **SOSYALİST ANLAYIŞ**, JEAN JAURES, 5 lira.
22. **SÖMÜRGE**, CHARLES PROST, Oyun, 4 lira.
23. **SANAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ**, ADNAN TURANİ, 5 lira.
24. **GIDA EMPERYALİZMİ**, OSMAN N. KOÇTÜRK, 5 lira.
25. **ÇİN DEVRİMİ VE SONRASI**, JEAN-JACQUES BRÉUX, 6 lira.
26. **MARKSİST FELSEFE NEDİR**, WALDECK ROCHET, 4 lira.

Bütün kitapçılarda arayınız.

**TOPLUM YAYINEVİ**  
P.K. 176 — ANKARA

*TARANCI* — Diyarbakır Halkevinin aylık yayın organı. Sahibi: Halkevi adına Ruhi Nedimoğlu, Yazı İşleri Müdürü: Coşkun Akyol. Yönetim yeri: Gazi Caddesi, Diyarbakır. Her ayın 15 inde çıkar. Sayısı: 1 lira; yıllık abone: 12 lira. Gönderilen yazılar iade edilmez. Dizilip basıldığı yer: İŞ Matbaacılık ve Ticaret - Ankara.